

ХЛІБНА ЛОПАТА, КОЦЮБА, ПОМЕЛО: ЇХ ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ОБРЯДОВІ ФУНКЦІЇ В НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ ПОВСЯКДЕННЯ УКРАЇНЦІВ КІНЦЯ ХІХ – СЕРЕДИНИ ХХ СТ.

У статті йдеться про певні особливості виготовлення та використання предметів, призначених для випікання хліба – лопати, кочерги (коцюби), помела. Також проаналізовано їх ритуальні властивості та функції зумовлені, в основному, контактом цих предметів із хлібом та домашнім вогнищем.

Ключові слова: хлібна лопата, коцюба, град, вогнище, хліб.

The paper deals with some particular elements of producing and usage of bread-baking tools – bread shovel, fire iron, broom for cleaning the hearth. Also the author analyses their ritual peculiarities and functions, which conditioned, in general, from the contact of tyis tools with bread and and homt fireplace.

Keywords: bread shovel, fire iron, hail, fireplace, bread.

Центральним компонентом всього начиння, призначеного для випікання повсякденного хліба, була, безсумнівно, діжа. Проте, не менш вагому відгравали такі знаряддя, як хлібна лопата, коцюба та помело. Завдяки постійному контакту із піччо (гіпотетичним місцем перебування душ покійних предків), домашнім вогнищем, а також своїй безпосередній ролі – предметів, які сприяли “народженню” хліба – досліджувані засоби посідали вагоме місце в світогляді українців. Це ж, в свою чергу, зумовлювало значну кількість поведінкових стереотипів і табу, які регламентували поведіння із різними предметами у повсякденні, та зумовлювали їх обрядово-ритуальні функції.

Виймали та саджали хліб у піч за допомогою спеціальної лопати, виготовленої з широкої дошки[9, с. 72–73], вона мала круглу[2, с. 65; 3, с. 16; 14, с. 349], напівкруглу, чи довгасту лопать (залежно від виду випічки)[9, с. 73]. Так, значними розмірами робочої поверхні відрізнялась лопата для посадки обрядового хліба – паски. На Підгір’ї, наприклад, вона носила навіть окрему назву – “круг”. Її заборнялось використовувати при повсякденному випіку; обрядова функція цього предмету фокусувалась у площині аграрної магії: нею вдарили у одвірки та поріг дому, коли господар вперше виходив сіяти у поле – такі дії мали, за народною уявою, спричинитись до високого врожаю пшениці[29, с. 192–193].

Держак лопати, як правило, був довгий, що зумовлювалось розмірами печі та жаром від неї. Крім того, розміри цієї частини лопати регулювалися антропометричними пропорціями жінки-господині[2, с. 47]. Хлібна лопата повинна була бути дуже прискіпливо і гладко вироблена – будь-яка нерівність її робочої поверхні (округлого потовщення, куди клали вироблені боханці) могла привести до прилипання тіста і невдачі при його посадці у піч (“[хліб] зостанеться на лопаті, не злізе”[3, с. 16]).

Хлібну лопату широко використовували в обрядовості. Її функції та символіка визначалися приналежністю до домашнього вогнища і виготовлення хліба (поряд з коцюбою і діжею)[27, с. 137].

В українській культурній традиції з хлібною лопатою пов’язані наступні стійкі “контексти”:

- 1) випікання хліба (обрядового, в тому числі – короваю, наприклад);
- 2) обряд “перепікання дитини” (лікування сухот, рахіту), як прийом лікувальної магії; обряд позбавлення “одмінка” (Волинь, Підляшшя);
- 3) магичні способи відгону градової хмари, зупинки зливи, дощу, граду, грому;
- 4) хлібна лопата, як атрибут демонологічних персонажів.

В обрядах, пов’язаних із випіканням хліба, лопата стійко символізує чоловічий статевий орган, через певну аналогію за зовнішньою схожістю, та у зв’язку з тим, що сам процес всадження хліба до печі асоціювався з коїтусом[27, с. 137] (лопата – статевий член; піч – утроба; тісто на лопаті – сім’я; всадження хліба – запліднення печі; виймання – народження хліба).

Відповідно, всі дії з лопатою на вказаному етапі процесу випічки регламентувалися бажанням забезпечити вдале завершення випікання хліба. Зокрема, заборонялося переступати через хлібну лопату, а слід було перелазити попід нею, бо “хліб не виросте, у хлібі буде закалець” (Західна Галичина)[32, S. 28; 40, S. 21; 49, S. 178]. Очевидно, це пов’язано з уявленням про те, що переступаючи через предмет, його вводять у змінний стан, або вважають, що таким чином об’єктові переступання передають певні якості суб’єкта[25, с. 13]. Остерігались, щоб лопату не переступав саме чоловік, тобто особа, яка вже не росте – звідси не ріс би і хліб. Це підтверджується також і заборонаю, що побутувала на Підляшші: “Не перелазь під лопатою, коли всаджують хліб до печі, бо полісєш”[43, S. 269]. Очевидно, через візуальну схожість “вигладженого” сформованого боханця на лопаті із безволосою головою.

Під час всадження обрядового печива, зокрема короваю, із лопатою виконували певні магичні дії, що мали забезпечити вдале випікання, сильний ріст цього продукту у печі: скакали і танцювали з лопатою самі коровайниці, іноді присутні на коровайному обряді хлопці (Холмищина, Підляшшя, Полісся)[11, с. 292; 27, с. 138].

Стосовно використання хлібної лопати у народній медицині, зокрема в обряді “перепікання дитини” (лікування сухот або рахіту), зазначу, що він побутував не лише в українців, а й в усіх східних слов’ян, при чому мало відрізнявся у локальних варіантах. Отже, дитину на лопаті всаджували у гарячу після випікання хліба піч, утрмували її там деякий час (іноді тільки імітували посадження) – після цього хворий мав неодмінно зілтітись. За народними уявленнями це, вочевидь, символізувало “друге народження” хворого[27, с. 138]. Грунтовно цей комплекс народних медичних дій досліджувала З. Болтарович. Вона, однак, доходить висновку, що ключовим елементом у ньому виступає “очисна сила вогню”[10, с. 164–165].

Лопату могли використовувати як магичний засіб допомоги при важких пологах: давали напитись породіллі води із “пікної лопати” (Житомирщина)[12, с. 502]. Таке застосування цього виробу зумовлене його еротичною символікою: 1) полегшити страждання жінки намагались за допомогою того ж, чим їх завдали (тобто чоловічого статевого органу, а лопати – як його символічного аналогу); 2) лопата, при вийманні хліба, позбавляла символічної “вагітності” піч; очевидно, мала виконати ідентичну функцію і при пологах. Схожі уявлення побутували й у латишів, у яких, в аналогічній ситуації, хлібну лопату слід було переступати[47, S. 206].

Для забезпечення вдалого випікання хліба заборонялось позичати хлібну лопату, особливо після заходу сонця. Воляниці це мотивували тим, що “мала дитина не буде спати”[23, с. 4]. Значу, що у поляків в Сандецькому пов. було заборонено позичати хлібну лопату, бо той, хто позичає, може в такий спосіб відібрати печиво, хліб потім не гнітиться, є “закальцем”; газда, даючи нову лопату господині, попереджував її: “Маєш цю лопату нікому не позичати, бо як позичиш, то тобі ніколи хліб не вдасться”[34, S. 67]. Очевидно, що такі заборони, як в українців, так і в поляків, пов’язані із острахом, що той, хто позичає перенесе разом із лопатою багатство, “спір” (а вдале випікання хліба = багатство) у свій дім (методи трансляційної магії).

Однією із основних сфер ритуального використання хлібної лопати є метеорологічна магія, а основною функцією – відгін хмар і зупинення граду чи дощу[27, с. 139]. Отже, застосування цього предмету в окреслених ситуаціях можна поділити на кілька груп:

– у випадку грозової / градової хмари, що наближалася, лопату, разом із коцюбою, викидали, виставляли, виносили надвір чи на дах хати; найчастіше клали при цьому навхрест (Надсяння, Волинь, Полісся, Українські Карпати, Слобожанщина, а також у поляків на Західній галичині)[1, с. 128; 2, с. 27, 35; 3, с. 18, 53; 12, с. 504; 20, с. 42; 30, с. 49, 36, S. 207; 38, S. 51; 39, S. 157; 41, S. 486; 42, S. 258; 45, S. 153; 46, S. 108; 50, S. 263]. Іноді, зокрема на Бойківщині, разом з лопатою в аналогічних випадках викладали залізні предмети (сокира, серп на Бойківщині)[2, с. 45, 59], а на Волині – косу[1, с. 47]). Часто ця дія володіла вербальним супроводом: “Господи, рознеси ту хмару на ліса, на води, де люди не ходять, де хліба не родять” (Волинь)[3, с. 28] або “Господи-Боже, поможи: відверни всьо від нас” (Бойківщина)[2, с. 14].

– іноді необхідною умовою відганяння хмари було перевертання хлібної лопати, особливо, у поляків[44, S. 400], викликаючи методом імітаційної магії аналогію: перевернути лопату – хмара “перевертається”, тобто, повертає назад;

– подекуди, необхідною умовою було “перехрещування” градової чи грозової хмари лопатою (зокрема в Українських Карпатах)[2, с. 14], що було так званою “активною формою захисту від граду”[28, с. 537], та, очевидно, базувалось на християнській символіці (або хрест – символ сонця-вогню).

Стосовно причини походження народних уявлень про вплив хлібної лопати на атмосферні явища є кілька думок:

– використання гострих залізних предметів (сокира, коса) є зрозумілим – це апотропеї, що мали “відганяти” град, якщо він мав “демонічне” походження[28, с. 535–536], або для “очищення” місця, в яке поклали вказані предмети (як залізні речі, так і

хлібна лопата могла відігравати роль своєрідного апотропеуму, протиставляючи свою “хлібну”-чисту символіку “нечистий” символіці стихії), бо град, блискавка б’є в нечисті місця[28, с. 536];

– С. Толстая вважає, що хлібна лопата сприймалась, як своєрідний “агент” земного вогню, що давало їй змогу протистояти боротись із небесною вологою[27, с. 139];

– викидання лопати надвір, особливо під час градобиття, носить характер жертви, ритуального кормління стихії. На це вказують і “операційні тексти”: “Град, бий нашу кочергу та й лопату, та не бий нашого хліба” (Слобожанщина)[20, с. 42]. У колишньому Річчиному пов. на Поліссі, наприклад, населення прямо стверджувало, що причиною викидання коцюби і лопати при наближенні градової хмари є те, що “хлібом її зустрічають, коли бояться”[39, S. 157]. На Київщині (околиці Радлова) під час бурі виставляють перед вікнами хлібну лопату, біля неї встановлюють стіл, на який кладуть боханець хліба: це, за уявленнями місцевого населення, повинно вберегти дім від удару блискавки[35, S. 100]. Такі дії, вочевидь, пов’язані із хлібодавчою символікою лопати, яка входила до загальної семіосфери хліба, і цілком могла замінювати хлібну жертву (разом із коцюбою)[31, с. 102]. Якщо ж розглядати виставлення лопати із міркувань про еротичну символіку лопати, то тоді вона відіграє роль своєрідного апотропея (демонструє стихії “чоловічу” силу, намагаючись її залякати).

Хлібні лопати в народній демонології східних і західних слов’ян фігурують, в основному, як засіб “пересування” відьом (на них вони літали на шабаші, забирали молоко у корів, тощо.)[27, с. 139; 46, S. 89, 110].

У своїх символічних значеннях лопата складає пару із пікною діжею: за поліськими звичаями, їх завжди купляли разом[27, с. 139]; разом їх мили у Чистий четвер[24, с. 25]. В цей же день року лопату використовували і в очисних обрядах: нею, після виймання паски, совали у кожен кут житла[15, с. 169].

“Хлібна” символіка лопати відображена також у загадках, де вона завжди виступає у прив’язці до хліба: “Худих кобил повна стаєнка, а коли одна влетить, то всі повтікають /коржі у печі і лопата/”; “два округлих, один другий – смик до дірки поміж мури /хліб на лопаті/”[37, S. 126].

Для операцій із вогнем та жаром, а також при потребі “порухати” хліб у печі, користувались коцюбою – сапкоподібним[1, с. 18; 3, с. 38; 18, с. 779] чи мечеподібним (лемківська “ватрайка”)[26, с. 27] дерев’яним[3, с. 38; 26, с. 27; 33, S. 32] – робили з твердих порід: дубової(Грицеволья Радех. Львів.)[6, с. 101], грабової (“треба було робити коцюбу не соснову – соснова горит скоро, а з граба – щоб тверде було, не так скоро до него вогонь брався” (Березівка Радехівського р-ну Львів. обл.)[6, с. 35]), наприклад – або залізним знаряддям (металевим був лише наконечник, на Бойківщині, наприклад його виготовляли цигани)[3, с. 38; 33, S. 32]. Проте використання заліза в цьому пристрої було небажаним, оскільки металева “вона видерає чернь, дере крепко”, “під залізним видералася” (Обич. Шумського р-ну Терноп. обл.)[1, с. 18]; проте дерев’яний інструмент горів і його доводилось намочувати: “Встромлять, як от десь є в посудині якийсь помий, намочили, та й у піч її”[1, с. 18].

Коцюбою перевіряли стан готовності печі для посадки хліба: нею шкребли поверхню череня – якщо відскакували іскри, то піч вважалась достатньо гарячою, щоб садити печиво (Старики Горохівського р-ну Волин. обл.)[3, с. 131], аналогічно вчиняли і по деяких місцевостях Бойківщини: “Такі були кочерги. То то так шутрвали ватру тоді: були іскри, вже вогонь давало, то ми знали, що то вже може хліб саджати”(Котельниця Воловецький р-н Закарпат обл.)[5, с. 3].

Кочерга, як предмет, важливий для печі, користується повагою[8, с. 635]. “Ніхто не посміє зневажливо покинути її, а неодмінно ставлять її в куті коло печі”[31, с. 102]. Іноді коцюбу одухотворяють. Тоді, згідно з приписами, її слід класти горизонтально наніч, щоб вона “відпочивала”: “буде відхихат’ і хазяйці дякуват’”, якщо ж її не покласти, то буде “ляять”[31, с. 102].

Користування чи поводження з коцюбою без необхідної обережності та поваги могло спричинитись до негативних наслідків у господарстві (“ручкою від коцюби не можна рухати вогню, бо шубка хапатиме курей”[31, с. 102]) та пошкодити здоров’ю суб’єкта дії (якщо переступити через коцюбу – то в жінки у пахвах появлялася пухлина чорного кольору (“диминія”), етимологія назви якої пов’язують з закіптюженою (“чорною”) коцюбою[12, с. 502, 504]).

Про персоналізацію та поважне ставлення до коцюби говорять і народні приказки. Наприклад: “Стоїть панна у кутку, в червонім жупанку, червонім платку”[31, с. 310].

Отже, коцюба завдяки контакту з вогнищем та її входженню в загальну семіосферу “випікання хліба” наділялась у народній культурі магичними властивостями.

Як предмет, що признаний суто для обслуговування печі, значною повагою користувалось помело[16, с. 103], яке складалось із довгої дерев’яної ручки, до кінця котрої прив’язані гілки сосни або ялівця, губка або просто ганчірка[16, с. 144], рідше ним слугувало гусяче крило[1, с. 6]. Помело входило у “хлібну” семіосферу, адже, найчастіше, піч вимітали ним саме перед всадженням хліба. Отже, цей засіб забезпечував чистоту як печі, так і хліба – звідси його апотропеїчні можливості (протиставлення “чистий-брудний”). Очевидно з таких, або й з суто гігієнічних, міркувань заборонялося вимітати у печі тією ж мітлою, якою метуть підлогу[16, с. 131]. Це повір’я, можливо, пов’язане із культом вогню, про що йтиметься далі. Завдяки своїй близькості до вогню помело набирало апотропеїстичних характеристик: ним могли бити “одмінка”, поки “нечистий” не повертав справжню дитину назад[22, с. 125]. Постійний контакт помела із піччю – місцем перебування душ покійних родичів – спричинив до витворення своєрідних уявлень про зв’язок цього предмету із поминальною сферою уявлень: так, на підгір’ї вважали, що якщо сплати помело, яке вишло з ужитку, попередньо його не розпустивши на прутики – після смерті господині її “душа буде така зв’язана”[21, с. 86].

Для розчинення борошна у воді користувались “кописткою” (Волинь, зокрема) – дерев’яною вузькою лопаткою на держаку[9, с. 72–73]. У росіяні, зазначу, побутував пристрій з аналогічними функціями – “мутовка” (українська “калатушка”), виготовлена із верхка сосни[7, с. 74–75; 16, с. 144; 19, с. 35], у болгар – “остружка” або “огрібка”[48, S. 68].

Для надання боханцям круглої форми в західній частині України використовували солом’яні конусоподібні[9, с. 73] або овальні (Галицька Волинь) миски[6, с. 31]. Зауважу, що деякі господині з пінічної смуги Волині (Здолбунівщина) вважали використання подібного посуду запозиченням від чехів: “Пекли білий хліб чехи. І вони робили такі кошечки, плетене просто з соломи так гарно. І виробляли, і він підходив. А тоді раз – на лопату і в піч” (Півче Здолбунівського р-ну Рівн. Обл.)[4, с. 5]. У бойків та лемків для цього слугувала дерев’яна видовбана миска з двома ручками – “тялька”, “опалачка”, “коритко”, “хлібівча”[13, с. 642; 14, с. 349]. Зазначу, що, наприклад, у росіяні побутував аналог – “короновата”[19, с. 36] (тобто, плетена з коріння) чаша або дерев’яна “сільниця”[17, с. 126], у болгар в Трації – продовгуваті видовбані дерев’яні форми, поділені на секції для окремих хлібин[48, S. 69].

Конструктивно та термінологічно операційні знаряддя хлібопечіння (лопата, коцюба, помело) практично не відрізняються по всій території досліджуваного історико-етнографічного регіону, окрім деяких районів Українських Карпат (Лемківщина, зокрема).

Шанобливе ставлення до названих засобів зумовлене, з одного боку, їх причетністю до сакральної сфери виготовлення хліба, а з другого – постійним контактом із домашнім вогнищем (священним місцем, за уявленнями українського селянства). Крім того, хлібна лопата носила еротичну символіку – ототожнювалась із статевим членом; а також – із самим хлібом (зокрема, у метеорологічній магії). Обрядове застосування операційних знаряддя хлібопечіння вповні відображає та зумовлюється їх символічними властивостями. Наприклад, у метеорологічній магії (їх використовували як антитезу до небесної вологи, оберіг-апотропей, що розганяв уособлені у хмарах негативні людини демонічні сили). Символічно лопата та коцюба розглядалися у нерозривному семантичному зв’язку із центральним компонентом комплексу хлібопекарського начиння – пікної діжі – вони теж ототожнювались із хлібом, а неправильні дії з ними призводили до відчуження достатку від родини.

Джерела та література

1. Архів Інституту народознавства НАН України (далі – Архів ІН НАН України). – Ф. 1, оп. 2, спр. 683: Польові етнографічні матеріали до теми “Хліб в традиційній культурі українців” зафіксовані Зюбровським Андрієм Вікторовичем 2 - 5 червня 2010 р. у Шумському р-ні Тернопільської обл. – 133 арк.
2. Архів ІН НАН України. – Ф. 1, оп. 2, спр. 684: Польові етнографічні матеріали до теми “Хліб в традиційній культурі українців” зафіксовані Зюбровським Андрієм Вікторовичем 27 - 29 червня 2010 р. у Турківському р-ні Львівської обл. – 73 арк.
3. Архів ІН НАН України. – Ф. 1, оп. 2, спр. 685: Польові етнографічні матеріали до теми “Хліб в традиційній культурі українців” зафіксовані Зюбровським Андрієм Вікторовичем 7 - 19 липня 2010 р. у Горохівському р-ні Волинської обл. – 336 арк.
4. Архів ІН НАН України. – Ф. 1, оп. 2, спр. 686: Польові етнографічні матеріали до теми “Хліб в традиційній культурі українців” зафіксовані Зюбровським Андрієм Вікторовичем 27-29 серпня 2010 р. у Здолбунівському р-ні Рівненської обл. – 137 арк.
5. Архів ІН НАН України. – Ф. 1, оп. 2, спр. 687: Польові етнографічні матеріали до теми “Хліб в традиційній культурі українців” зафіксовані Зюбровським Андрієм Вікторовичем 22-25 червня 2011 року у Воловецькому районі Закарпатської обл. – 70 арк.

6. Архів ІН НАН України. – Ф. 1, оп. 2, спр. 688: Польові етнографічні матеріали до теми “Хліб в традиційній культурі українців” зафіксовані Зюбровським Андрієм Вікторовичем 7-13 липня 2011 р. у Бродівському та Рахівському р-нах Львівської обл. – 150 арк.
7. Баловь А. Народная гадания / А. Баловь / Очерки Пошехонья // Этнографическое обозрение. – Москва, 1898. – № 4. – С. 69-81.
8. Белова О.В. Кочерга / О.В. Белова // Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5-ти томах / Под общей ред. Н.И. Толстого. – М., 1999. – Т. 2. – Д (Давать-брать) – К (Крошки) – С. 635–637.
9. Бетехтіна Т. Начиння для приготування хліба і борошняних виробів / Бетехтіна Т. Господарське начиння / Т. Бетехтіна // Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник. – 2-е вид. / А.П. Пономарьов, Л.Ф. Артюх, Т.В. Косміна та ін. – К.: Либідь, 1994. – С. 72-73.
10. Болтарович З.С. Народна медицина українців / З.С. Болтарович – К.: Наукова думка, 1990. – 230 с.
11. Борисенко В. Обряди життєвого циклу людини / Валентина Борисенко // Холмщина і Підляшшя: Історико-етнографічне дослідження / Відп. ред. Борисенко В. – К.: Родовід, 1997. – С. 282-309.
12. Боцяновскій В. Заговоры против болезней, разныя поверья и приметы. (Село Писки Житомирского уезда) / В. Боцяновскій // Живая старина. – СПб., 1895. – Вып. 3-4. – С. 499-504.
13. Гонтар Т. Хліб / Т. Гонтар // Мала енциклопедія українського народознавства / За редакцією чл.-кор. НАН України, д-ра іст. наук, проф. С. Павлюка. –Л.: Ін-т народознавства НАНУ, 2007. – С. 642.
14. Гонтар Т. Харчування лемків / Т. Гонтар, М. Мушинка //Лемківщина. Історико-етнографічне дослідження. У 2-х т. – Т. 1: Матеріальна культура. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1998. – С. 347-359.
15. Грушевська К. Кілька зауважень про засоби жіночої господарчої магії у зв'язку з найстаршими формами жіночого господарства / Грушевська Катерина // Фольклористичні зошити. – Луцьк: Інститут культурної антропології, 2009. – Вып. 12. – С. 163-203.
16. Зелени Д.К. Восточнославянская этнография. / Д.К. Зеленин : Пер. с нем. К.Д. Цивиной. Примеч. Т.А. Бернштам, Т.В. Станюкович и К.В. Чистова. Послесл. К.В. Чистова. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1991. – 511 с.: ил.
17. Зобнин Ф. Усть-Ницинская слобода, Тюменского уезда, Тобольской губ. / Ф. Зобнин // Живая старина. – СПб., 1898. – Вып. 2. – С. Вып. 2. – С. 125-157; Вып. 3-4. – С. 320-326.
18. Зюбровський А. Традиційна основа випікання хліба на Рівненщині (за матеріалами польових досліджень Гоцанського та Острозького р-нів Рівненської обл у липні 2009 р.) / Андрій Зюбровський // Народознавчі Зошити. – 2010. – № 5-6. – С. 776–783.
19. Іваничій Н. Сольвечегодскій крестьянинъ, его обстановка, жизнь и деятельность / Н. Иваничій // Живая старина. – СПб., 1898. – Вып. 1. – С. 3-74.
20. Иванов П. Этнографические материалы, собранные в Купянском уезде Харьковской губ. / Петро Иванов // Этнографическое обозрение. – Москва, 1897. – № 1. – С. 22-81.
21. Колесса Ф. Людові вірування на Підгір'ю, в с. Ходовичах Стрийського повіту списав Філярет Колесса / Філарет Колесса // Етнографічний збірник – Львів, 1898. – Т. 5. – С. 76-98.
22. Кондратович О. П. Народний календар Волинського Полісся від свята до свята / Олександра Кондратович. – Луцьк : ВАТ “Волинська обласна друкарня”, 2009. – 200 с.
23. Кравченко В. Етнографічні матеріали, зібрані В. Кравченком на Волині по сумежних губерніях / Василь Кравченко // Труды Общества Изследователей Волини. – Житомир, 1911. – Т. 5. – 220 с.
24. Кравченко В. Пьякална дь'ежа і вь'є'ко / В. Кравченко// Кравченко В. Зібрання творів та матеріали з архівної спадщини / Василь Кравченко ; упряд. О. Рубан. – К.: ІМФЕ, 2009. – Т. 2. – С. 25.
25. Плотникова А.А. Переступать / А.А. Плотникова // Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5-ти томах / Под общей ред. Н.И. Толстого. – М., 2009. – Т. 4.: П (Переправа через воду) – С (Сито) – С. 13-16.
26. Таранович Ю. Лемківщина. Матеріальна культура / Юліан Таранович – Краків, 1941. –168 с.
27. Толстая С.М. Лопата хлебная / С.М. Толстая // Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5-ти томах / Под общей ред. Н.И. Толстого. – М., 2004. – Т. 3.: К (Круг) – П (Перепелка) – С. 137–140.
28. Толстой Н.И. Град / Н.И. Толстой // Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5-ти томах / Под общей ред. Н.И. Толстого. – М., 1995. – Т. 1. – А (Август) – Г (Гусь) – С. 535-537.
29. Франко І. Людові вірування на Підгір'ю, зібрав др. Іван Франко / Іван Франко // Етнографічний збірник – Львів, 1898. – Т. 5. – С. 160-218.
30. Чичула А. Народна пожива в Дрогобицьким повіті / Анна Чичула// Матеріали до української етнології. – Львів, 1918. – Т. XVIII. – С. 12-31.
31. Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции вь Западно-Русский край, снаряженной Русскимъ географическимъ обществом Юго-Западного отдела, собранныя Чубинскимъ П. П. / П. Чубинский – Санкт-Петербургъ, 1872. – Т.1. – С. 468 с.
32. Ciszewski S. Lud rolniczo-górnicy z okolic Sławkowa w powiecie Olkuskim. Cz. II. / S. Ciszewski // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. – Kraków, 1887. – Т.11. – S. 1-129.
33. Falkowski J. Na pograniczu łemkowsko-bojkowskiem: zarys etnograficzny / Falkowski J., Pasznyicki B. - Lwów, 1935. – 128 s.
34. Frankowski E. Zabiegi magiczne przy pożyczaniu, kupnie i sprzedarży u ludu polskiego / E. Frankowski // Lud: Kwartalnik etnograficzny. – Lwów, 1924 – Т. 23. – S. 50-111.
35. Gawelek F. Przesady, zabobony, środki lecznicze i wiara ludu w Radłowiu, w pow. Brzeskim / Franciszek Gawelek // Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne. – Kraków, 1910. – S. 48–106.
36. Kopernicki I. Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wołyniu z materyjałow zebranych przez P. Zofiję Rokossowską we wsi Jurkowszczyźnie / I. Kopernicki // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. – Kraków, 1887. – Т.11. – S. 130-228.
37. Kopernicki J. Zagadki i łamigłówni Górali Bieskidowych / J. Kopernicki // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. – Kraków, 1877. – Т.1. – S. 113–129.
38. Kosiński Wład. Niektóre zabobony i przesady ludu polskiego z okolic Makowa i Andrychowa / Wład. Kosiński // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. – Kraków, 1891. – Т.15. – S. 46-52.
39. Moszyński K. Polesie Wschodnie. Materiały etnograficzne z wschodniej części b. powiatu mozyrskiego oraz z powiatu rzeszyckiego / Kazimierz Moszyński. – Warszawa : Wyd-wo Kasy im. Mianowskiego, 1928. – 328 s.
40. Petrow A. Lud ziemi Dobrzyńskiej, jego character, mowa, zwyczaj, pieśni, przysłowia, zagadki i t.p. / A. Petrow // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. – Kraków, 1878. – Т.2. – S. 3–182.
41. Piątkowska I. Z życia ludu wieskiego w ziemie Kaliskiej / I. Piątkowska // Wisła. Miesięcznik geograficzno-etnograficzny. – Warszawa, 1889. – Т. 3. – Z.4. – S. 755-775.
42. Sokalski B. Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym / Bronisław Sokalski. – Lwów : Z drukarni ludowej pod zarz. St. Baglego, 1899. – XVI + 496 s.
43. Szukiewicz W. Wierzenia i praktyki ludowe (zabobony, przesady, wróżby i t.d.) zebrane w gubernji Wileńskiej / W. Szukiewicz // Wisła. Miesięcznik geograficzno-etnograficzny. – Warszawa, 1903. – Т.17. – Z.3. – S. 265-280; Z.4. – S. 432-444.
44. Toeppen M. Wierzenia mazurskie. (Przekład Eugenji Pilczówny) / M. Toeppen // Wisła. – Warszawa, 1892. – Т. 6. – Z. 2. – S. 391-420.
45. Udziela S. Lud polski w powiecie Ropczyckim w Galicyi. Cz. I. / S. Udziela // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. – Kraków, 1890. – Т.14. – S. 1-136.
46. Udziela S. Materiały etnograficzne zebrane z miasta Ropczyc i okolic. / S. Udziela // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. – Kraków, 1886. – Т.10. – S. 75-156.
47. Ulanowska S. Łotysze Inflant Polskich, a w szczególności z gminy Wielońskiej powiatu Rzezyckiego. Obraz etnograficzny. Cz. I. / S. Ulanowska // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. – Kraków, 1891. – Т.15. – S. 181-282.
48. Vakarelski C. Etnografia Bułgarii / Christo Vakarelski. – Wrocław, 1965. – 379 s.
49. Wierzchowski Z. Materiały etnograficzne z powiatu Tarnobrzskiego i Niskiego w Galicyi / Z. Wierzchowski // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. – Kraków, 1890. – Т.14. – S. 145-251.
50. Zawiliński K. Przysłowia / K. Zawiliński // Wisła. Miesięcznik geograficzno-etnograficzny. – Warszawa, 1889. – Т. 3. – Z.1. – S. 212-217.

УДК 929 (І. Г. Підоплічко)

Т. Брязкало

ПІДОПЛІЧКО ІВАН ГРИГОРОВИЧ (1905–1975): ЖИТТЯ ТА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ (ДО 110-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

У статті висвітлено життя і діяльність видатного вченого України у галузі зоології, палеонтології академіка НАН України Івана Григоровича Підоплічка.

Ключові слова: палеонтологія, І. Г. Підоплічко, Інститут архівознавства, Національна академія наук України.

In article refereed a life and activity of the famous scientist of Ukraine in the branches of zoology, paleontology academician Ivan Pidoplichko.

Keywords: paleontology, I. G. Pidoplichko, Institute of Archival Studies, National Academy of Sciences of Ukraine.